

JAUME I, CROAT, A L'OBRA DEL TROBADOR CERVERÍ DE GIRONA

per Miriam Cabré

La lírica trobadoresca, nascuda a Occitània a finals del segle XI, és un dels eixos principals de la cultura literària a la Corona d'Aragó medieval fins ben entrat el segle XV. Des de l'època del rei Alfons el Trobador, avi de Jaume I, aquesta tradició poètica es va adoptar a la cort catalana com a pròpia, i els monarques catalans la van protegir i fins i tot conrear. L'època de Jaume I, però, és excepcional perquè el Conqueridor no demostra cap interès en la cultura dels trobadors, sinó que més aviat sembla que l'hagués abandonada juntament amb les aspiracions polítiques a Occitània.

Curiosament, però, el trobador català d'obra conservada més extensa i significativa se situa en aquesta època. Cerverí de Girona, autor de més de cent poemes (una xifra molt elevada per a un trobador), de gèneres i temes molt variats, està vinculat durant més de vint anys amb la cort reial, en un període a cavall entre el regnat de Jaume I i el del seu fill Pere. La clau d'aquesta anomalia la trobem en la figura de Pere el Gran. És ell qui patrocina Cerverí des de l'inici, quan encara no havia esdevingut rei. I el trobador li dedica la gran majoria de la seva obra, mentre que el Conqueridor hi té una presència molt més limitada. Perquè, a diferència del seu pare, l'infant Pere va promocionar activament la cultura trobadoresca, a través del mecenatge de diversos trobadors que ataquen els seus enemics i donen una imatge de la cort catalana com a centre de cortesia.

Tot i així, Cerverí ens ha llegat alguns retrats del rei Jaume que són força interessants, precisament perquè no podem pressuposar que l'estímul vingui del rei. Penso sobretot en la imatge del Conqueridor com a enamorat cortès al seu cèlebre poema narratiu *Maldit bendit*. En canvi, en un dels seus sirventesos, «En breu sazo aura·l jorn pretentori», Cerverí ens proposa el Conqueridor com a exemple de croat, d'una manera que s'adiu perfectament amb l'autorepresentació del *Llibre dels fets*. I és gràcies al *Llibre* de Jaume I que podem interpretar correctament aquest poema, no com una crida a la seva croada de 1269, tal com s'havia pressuposat de sempre, sinó com un sirventès que utilitza el projecte de croada que es va discutir al concili de Lió de 1274 i alguns altres esdeveniments polítics contemporanis com a estratègies argumentatives.

Un poema en defensa dels interessos de Jaume en el Concili de Lió

En aquest nou context històric, el poema de Cerverí pren un sentit molt més nítid, que l'allunya de la mera reformulació dels llocs comuns de la literatura moral i ens confirma, en canvi, quina era la versió de la visita a Lió que es difonia des de la cort catalana. Una versió a la qual Cerverí hi afegeix els arguments i els matisos que requereix la defensa dels interessos de l'infant Pere. Podríem dir, doncs, que el poema aprofita la 'versió oficial' de la intervenció de rei al concili de Lió i la seva fama com a cabdill croat per atacar els enemics de l'infant, criticant-ne la corrupció i els negocis fraudulents que els ocupen en comptes d'afanyar-se a conquerir Terra Santa, tal com seria la seva obligació com a nobles cristians. Els enemics que Cerverí vol desprestigiar són, en aquest moment, tant la noblesa catalana i aragonesa revoltada contra la corona, particularment el germà natural de l'infant Pere, Ferran Sanxis de Castre, com també Carles d'Anjou, comte de Provença i rei de Sicília (i, de retruc, el papat que havia promocionat l'accés de Carles al comtat i al regne).

«En breu sazo aura·l jorn pretentori» és una peça complexa, en un registre retòric elevat, que en dignifica els continguts, però que també en dificulta la lectura per al lector modern. S'obre amb l'anunci d'una imminent croada de Jaume I i la necessitat del seu lideratge per reconquerir Terra Santa (estrofes I i II), i segueix desgranant una sèrie de temes morals, relacionats amb la croada: la persistència d'alguns en la pràctica de negocis fraudulents, tot i la imminència del dia del judici (estrofa I); la falta de col·laboració del papat, que pren els laics per ximplers (estrofa I); una crítica general a l'avarícia, tot recordant-ne la futilitat davant de la mort (estrofes II i III); el recordatori del deure dels reis, si tenen els mitjans econòmics, d'emprendre una croada a Terra Santa, i la sospita que alguns reis no hagin aplegat les riqueses honorablement (estrofa III); i, finalment, la queixa contra els nobles que han abandonat les virtuts i s'han convertit en especialistes en vilesa (estrofes IV-V).

Una lectura en paral·lel amb el *Llibre* de Jaume I ajuda a aclarir moltes de les referències aparentment obscures o vagues i demostra que per als lectors contemporanis, informats dels esdeveniments d'actualitat, la comprensió del poema no presentava cap dificultat. Als paràgrafs 523-35, Jaume I ens explica com el papa el va cridar al concili de Lió perquè l'aconsellés i l'ajudés en el projecte de croada. El rei proposa plans d'acció, mira d'encoratjar els altres participants i davant de les vacil·lacions de templers i delegats reials afirma: «Pare sant, pus negú no y vol dir, irem-nos-en nós» (§ 534). Amb aquest gest deliberat surt de la reunió i diu als seus: «Barons, anar-nos-en podem, que huy és honrada tota

Espanya!» (§ 535). És una imatge que justifica l'inici del poema de Cerverí, tant la notícia d'una imminent croada de Jaume I com la necessitat del seu lideratge per reconquerir Terra Santa a les dues primeres estrofes. Vegem-ne la primera:

En breu sazo aura·l jorn pretentori
mals hom
qu'er a baratz; car tal son sey contrari
niel,
que·l reys Jacmes, ab mans, crey que·s plevischa
pel loc de Deu cobrar e pels turcs tondre,
sol Roma·ls prest: que·s fay tan seynoriva
que·n paron li layc pech (vv. 1-8).

(El dia del judici arribarà aviat al mal home que ara practica frauds; crec que el rei Jaume, amb molts d'altres, com que els seus adversaris negres són tals, es comprometrà a recuperar els llocs de Déu i a esquilar els turcs, si Roma els ajuda: que es mostra tan arrogant que fa semblar ximpls els laics.)

Tant la crònica com el poema ens indiquen que els altres monarques s'hi haurien d'emmirallar, però en canvi es mostren reticents, dubten i retarden l'acció (són «tartz», com Cerverí retreu a alguns personatges innominats al v. 14).

Als paràgrafs 536-38, el rei tracta de l'altre objectiu que l'havia portat a Lió: fer-se coronar pel papa. Gregori X, però, només hi està disposat a condició que Jaume li pagui un tribut sobre el regne d'Aragó que el seu pare havia atorgat al papat, cosa que deixa Jaume estupefacte. El rei recorda al papa que «li havíem bé donat nostre conseyl e porferida nostra ajuda» i considera que més aviat el papat hauria de pagar-li el triple a ell. El papa s'excusa dient que alguns dels seus cardenals es neguen a passar per alt el deute. Trobem, doncs, en aquests membres de la cúria uns possibles referents d'aquells que segons el poema de Cerverí «baraten», que mercadegen fraudulentament, sense preocupar-se de la imminència del judici final (vv. 1-2).

Aquest episodi també ens pot ajudar a entendre el final de la primera estrofa del poema de Cerverí. Tot i la dedicació de Gregori X a la croada, la seqüència d'esdeveniments, tal com ens la presenta Jaume I, li permetria ben bé dir que Roma no l'ajuda i el pren per ximple. Hem de tenir em compte, a més, que Cerverí podia inspirar-se aquí en les acusacions d'avarícia eclesiàstica i papal que corrien, tant en termes generals com específicament referides a la croada. Abans de marxar de Lió (c. 542), Jaume I, que no havia aconseguit ni croada ni coronació, com a mínim demana la benedicció papal, per tal de no encarnar, diu ell, el proverbi «qui fol va a Roma pech se'n torna». Una frase que en certa manera ressona en l'acusació del final de la nostra primera estrofa: les paraules «pec» i «Roma» (vv. 7-8) devien evocar aquest proverbi tan conegut que el rei fa explícit.

Un poema contra Ferran Sanxis i els nobles rebels

Els paral·lels entre el poema de Cerverí i el relat de Jaume I no s'aturen amb el concili de Lió, perquè als capítols següents (543-50), el rei descriu en detall les negociacions amb els seus barons rebels. El rei dóna alguns exemples del comportament deslleial o irregular de la noblesa que casen perfectament amb les referències al poema de Cerverí. Les acusacions del trobador, segons aquest paral·lel amb el relat de Jaume I, s'entenen d'una manera molt concreta: els barons es revoltent contra la corona en comptes d'emprar la seva energia bèl·lica per alliberar Terra Santa sota les ordres de Jaume I. Cal recordar en aquest sentit, que els barons catalans, encapçalats per Ramon de Cardona, ja s'havien negat a seguir Jaume I el 1273, quan volia anar a ajudar Alfons X contra una suposada invasió del rei del Marroc.

Al capítol 550 del *Llibre dels fets*, Jaume I refereix la mort del seu fill natural Ferran Sanxis, enemistat amb l'infant Pere de feia anys. Ferran havia participat en la croada de 1269, però posteriorment es va aliar amb la noblesa rebel i també amb Carles d'Anjou (ens ho narra, per exemple, la crònica de Desclot). Per això Cerverí el presenta (sense anomenar-lo directament) com un noble croat que va aprofitar l'expedició per fer negocis fraudulents i que ara es rebel·la contra el seu senyor en comptes d'esmerçar-se a recuperar Terra Santa. Ens diu que la noblesa rebel, amb Ferran al capdavant, està «al cim dels fets vils», i que elabora un electuari per destruir *valor e pretz* (vv. 25-32). Llegim-ne l'estrofa sencera:

Li croy baro sabon de mal l'estori:
al som
son de vils faitz e fan un letoari
novel,
d'on cobeytatz e flaquez' enfortischa
e puschan valor e pretz tot fondre;
c'usquetz se vest blasme, per que·s n'aviva
desonors, que·ls cossech.

(Els barons malvats coneixen la història del mal: són al cim dels fets vils i fan un nou electuari, gràcies al qual la cobejança i la flaqueza s'enforteixin i puguin destruir el valor i el mèrit; tots es vesteixen de blasme, per la qual cosa creix el deshonor que els ateny.)

I hem d'identificar Carles d'Anjou amb aquell que, segons Cerverí afirma a l'estrofa següent, dóna mal exemple als nobles i obté guanys a la manera d'un corsari (vv. 34-35), avar, traïdor i deslleial. En això, Cerverí aprofita un tema freqüent en la literatura antiangevina, que sovint recorre al tema de les croades per

atacar Carles d'Anjou, tant críticant-ne la corrupció que les envolta com a la falta d'interès que s'atribueix al papa i al seu paladí.

Així doncs, per tal de desprestigiar Carles d'Anjou, Ferran Sanxis i la noblesa rebel, Cerverí adopta una veu de moralista, triant alguns dels temes recurrents de la literatura antiangevina i aprofita la fama de Conqueridor, tal com ell mateix la descriu al *Llibre dels fets*. Contraposa un Jaume I, rei modèlic i única esperança de salvació de la cristiandat, als altres reis més rics (entre els quals es compta implícitament Carles d'Anjou) que, tot i comptar amb els recursos econòmics necessaris (l'origen il·lícit dels quals Cerverí insinua a la tercera estrofa), negligeixen la missió fonamental de la reialesa.

Miriam Cabré (Universitat de Girona)

[text basat en l'estudi «'En breu sazo aura-l jorn pretentori'» (BdT 434a,20): Jaume I i Cerverí interpreten els fets de 1274», *Actes de l'AHLM (Alacant, 2003)*, València, IIFV, 2005, 453-468 i en «Trobadors i cultura trobadoresca al regnat de Jaume I», en premsa. Podeu consultar el primer article a www.narpan.net, així com una plana en construcció sobre Cerverí de Girona]